Львівський професійний коледж
готельно-туристичного та ресторанного сервісу

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора з НМР
_____ Марія СКОРОБОГАТА
26 серпня 2025 р.

Методичні матеріали для проведення лекцій з дисципліни «Основи філософських знань»

Спеціальність «Харчові технології»
Освітньо-професійний ступінь фаховий молодший бакалавр
Освітньо-професійна програма «Харчові технології»

Підготував:
Викладач Афтанас А.А.

Погоджено на засіданні циклової комісії викладачів дисциплін гуманітарного циклу
Протокол № 01 від 26 серпня 2025 р.

Голова циклової комісії _____ Ірина ГОЛЕЦЬ

Львів 2025

Лекція №1: Предмет і завдання філософії

Мета: сформувати у студентів цілісне уявлення про філософію як специфічну форму суспільної свідомості та особливий тип знання. Мета полягає у розкритті природи філософського запитування, з'ясуванні місця філософії в системі культури, а також у демонстрації її ролі у формуванні світогляду сучасної людини. Важливо навчити студентів розрізняти філософський, науковий та релігійний підходи до осмислення світу, а також зрозуміти, чому «остаточні відповіді» у філософії є менш важливими, ніж правильно поставлені питання.

Завдання заняття:

- **теоретичні:** вивчити етимологію терміна «філософія», проаналізувати структуру філософського знання (онтологія, гносеологія, аксіологія, праксіологія), розглянути основне питання філософії та його дві сторони.
- **практичні:** розвинути навички критичного аналізу текстів, навчити виокремлювати світоглядні проблеми в повсякденних ситуаціях, стимулювати здатність до аргументованого ведення дискусії.
- **виховні:** сприяти вихованню толерантності до різних думок, формуванню активної громадянської позиції та гуманістичних цінностей через усвідомлення самоцінності людського буття.

План лекції:

1. Поняття світогляду, його структура та історичні типи (міфологія, релігія, філософія).
2. Об'єкт та предмет філософії. Специфіка філософського знання.
3. Основне питання філософії та головні напрями: матеріалізм, ідеалізм, дуалізм.
4. Функції філософії в сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Бичко І. В. Філософія: Підручник. К.: Либідь, 2001. 408 с.
2. Даниль'ян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: Підручник. Харків: Право, 2014. 432 с.
3. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. К.: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
4. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. К.: Книга, 2005. 528 с.
5. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. Львів: Магнолія-2006, 2021. 504 с.
6. Причепій Є. М. Філософія: Посібник. К.: Академвидав, 2007. 592 с.
7. Рассел Б. Історія західної філософії. К.: Основи, 1995. 759 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с.
9. Хайдеггер М. Що це таке – філософія? *Філософська думка*. 2000. № 4. С. 110–125.
10. Jaspers K. Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy. New Haven: Yale University Press, 2003. 208 p.

Посилання на вебресурси:

- Stanford Encyclopedia of Philosophy
- Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
- Internet Encyclopedia of Philosophy

1. Поняття світогляду, його структура та історичні типи

Світогляд – це не просто сума знань про світ, а цілісна система поглядів, оцінок та ідеалів, що визначають ставлення людини до дійсності та її місце в ній. Він включає інтелектуальний компонент (світорозуміння), емоційний (світовідчуття) та вольовий (готовність до дії). Світогляд виступає своєрідною «координатною сіткою», через яку ми сприймаємо реальність.

Історично першим типом був міф – нерозчленована єдність людини і природи, де світ сприймався через образи та оповіді. Релігія виокремлює духовну сферу і будується на вірі в надприродне, встановлюючи моральні імперативи. Філософія ж виникає як перехід від «міфосу до логосу», тобто від емоційного та образного сприйняття до раціонально-логічного обґрунтування буття.

Філософія відрізняється від інших типів світогляду своєю критичністю та рефлексивністю. Якщо релігія дає готові догмати, то філософія ставить їх під сумнів,

вимагаючи логічних доказів та аргументації. Вона є теоретично оформленим світоглядом, який прагне осягнути загальні закономірності розвитку світу та мислення.

2. Об'єкт та предмет філософії. Специфіка філософського знання

Об'єктом філософії є світ як ціле (універсум), проте її предметом виступають не самі речі, а відношення «Людина – Світ». Філософію цікавить не хімічний склад зірки, а те, яке значення мають ці знання для людського існування. На відміну від конкретних наук, філософія є гранично узагальненим знанням, яке оперує категоріями найбільшого ступеня абстракції.

Специфіка філософського знання полягає в його «антропоцентричності». Будь-яка філософська проблема зрештою зводиться до питання про людину. Крім того, філософія має справу з «вічними питаннями», які не мають однозначного кінцевого вирішення, оскільки кожна епоха переосмислює їх заново. Це робить філософію діалогічною за своєю природою.

Важливою особливістю є також плюралізм філософських вчень. У науці одна теорія може повністю спростувати іншу, тоді як у філософії системи Платона, Канта чи Сартра залишаються актуальними паралельно. Філософське знання є системно-раціональним, але водночас воно завжди містить ціннісний (аксіологічний) аспект, оцінюючи світ з позицій добра, істини та краси.

3. Основне питання філософії та головні напрями

У класичній традиції основним питанням філософії вважається питання про відношення мислення до буття, духу до матерії. Воно має два аспекти: що є первинним (матерія чи свідомість?) та чи пізнаваний світ? Залежно від відповіді на першу сторону питання, філософи поділяються на матеріалістів та ідеалістів.

Матеріалізм стверджує первинність матерії (природи) і розглядає свідомість як її продукт або функцію. Ідеалізм, навпаки, вважає першоосновою світу дух, ідею або божественний розум. Ідеалізм може бути об'єктивним (ідея існує незалежно від людини, як у Платона) або суб'єктивним (світ – це комплекс людських відчуттів, як у Берклі).

Окремо виділяють дуалізм (Декарт), який визнає дві рівноправні субстанції – духовну і матеріальну. Щодо пізнаваності світу, виділяють гностицизм (позитивна відповідь) та агностицизм (твердження про неможливість пізнання суті речей). Сучасна філософія часто відходить від такої жорсткої дихотомії, фокусуючись на екзистенційних проблемах буття людини.

4. Функції філософії в сучасному суспільстві

Філософія виконує ряд критично важливих функцій, серед яких першою є світоглядна. Вона допомагає людині вибудувати цілісну картину світу в умовах надлишку інформації. Методологічна функція полягає у розробці загальних методів пізнання, якими користуються всі інші науки (аналіз, синтез, дедукція, індукція).

Прогностична та критична функції філософії дозволяють аналізувати ризики розвитку цивілізації та піддавати сумніву застарілі стереотипи. Філософія виступає "інтелектуальною совістю" людства, вказуючи на етичні межі наукових експериментів або політичних ідеологій. Аксіологічна функція орієнтує людину в системі цінностей, допомагаючи знайти сенс життя.

У сучасному світі особливого значення набуває комунікативна функція. Філософія створює простір для діалогу між різними культурами, релігіями та науковими дисциплінами. Вона вчить мислити глобально, розуміти взаємопов'язаність усіх процесів у Всесвіті та нести відповідальність за майбутнє планети.

Лекція№2: Історичні етапи розвитку філософської думки

Мета: сформувати у студентів системне розуміння історичної логіки розвитку філософських ідей. Мета полягає у висвітленні парадигмальних змін у способі мислення від космоцентризму Античності до антропоцентризму сучасності. Необхідно продемонструвати, як кожна історична епоха формує свій унікальний запит до філософії та як філософські концепції впливали на розвиток цивілізації, політичних систем та культури в цілому.

Завдання:

- **теоретичні:** вивчити основні характеристики філософських епох (Античність, Середньовіччя, Відродження, Новий час, Просвітництво, Класична німецька філософія, Сучасність); ознайомити з ключовими персоналіями (Платон, Арістотель, Тома Аквінський, Декарт, Кант, Ніцше та ін.).

- **практичні:** навчитися розпізнавати "дух епохи" у текстах першоджерел; порівнювати різні підходи до вирішення фундаментальних проблем (наприклад, співвідношення віри та розуму); розвивати навички періодизації інтелектуальної історії.
- **виховні:** сприяти усвідомленню спадкоємності ідей; формувати повагу до інтелектуального надбання людства та розуміння того, що сучасні погляди є результатом тисячолітньої еволюції думки.

План лекції:

1. Антична філософія: від пошуку першооснови (архе) до систем Платона та Арістотеля.
2. Середньовічна теоцентрична філософія та гуманізм епохи Відродження.
3. Філософія Нового часу: раціоналізм, емпіризм та німецька класична традиція.
4. Основні напрями та парадигми сучасної філософії (XIX–XXI ст.).

Список використаної літератури:

1. Арістотель. Метафізика. К.: Темпора, 2011. 820 с.
2. Кондзьолка В. В. Нариси з історії античної філософії. Львів: Світ, 1993. 200 с.
3. Коплстон Ф. Історія філософії. Т. 1: Греція і Рим. К.: Спадщина, 2000.
4. Платон. Держава. К.: Основи, 2000. 355 с.
5. Татаркевич В. Історія філософії. Т. 1. Львів: Свічадо, 1997. 456 с.
6. Тома Аквінський. Сума теології (вибрані розділи).
7. Чіжевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К.: Орій, 1992. 230 с.
8. Armstrong A. H. An Introduction to Ancient Philosophy. London: Rowman & Littlefield, 1981.
9. Copleston F. A History of Philosophy: Medieval Philosophy. New York: Image Books, 1993.
10. Pico della Mirandola G. Oration on the Dignity of Man. Chicago: Regnery Publishing, 1996.

Посилання на вебресурси:

- Project Gutenberg: Philosophy texts
- Бібліотека античної літератури

1. Антична філософія: від пошуку першооснови до систем Платона та Арістотеля

Антична філософія (VI ст. до н.е. – VI ст. н.е.) заклала фундамент усієї західної цивілізації. Її головною рисою був космоцентризм – прагнення зрозуміти устрій всесвіту як гармонійного цілого. Перші філософи (Фалес, Анаксімандр, Геракліт) шукали «архе» – матеріальне першоначало світу. Сократ здійснив антропологічний поворот, перенісши увагу з космосу на внутрішній світ людини, її мораль та самопізнання, стверджуючи, що «непізнане життя не варте того, щоб ним жити».

Вершиною античної думки стали системи Платона та Арістотеля. Платон створив першу цілісну систему об'єктивного ідеалізму, розмежувавши світ мінливих речей і світ вічних ідей (ейдосів). Арістотель, учень Платона, навпаки, заземлив філософію, створивши формальну логіку та систематизувавши знання про природу, політику та душу. Він відмовився від відокремлення ідей від речей, ввівши поняття форми та матерії як єдиного цілого.

Пізньоантична філософія (епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм) зосередилася на проблемі індивідуального щастя та внутрішнього спокою (атараксії) в умовах кризи полісної системи. Стоїки вчили жити згідно з розумом і долею, а Епікур – уникати страждань через розумне самообмеження. Цей період завершився неоплатонізмом, який став містком між язичницькою мудрістю та християнським богослов'ям.

2. Середньовічна теоцентрична філософія та гуманізм епохи Відродження

Середньовічна філософія (V–XV ст.) характеризується теоцентризмом: Бог є центром всесвіту, джерелом буття та істини. Філософія в цей час вважалася «служницею теології», а головними методами були екзегетика (тлумачення текстів) та схоластика. Основними проблемами були докази існування Бога, співвідношення віри та розуму, а також суперечка про універсалії (загальні поняття).

Тома Аквінський здійснив грандіозний синтез християнського віровчення та арістотелівської логіки, сформулювавши п’ять доказів існування Бога та розмежувавши сфери розуму і віри. Він стверджував, що розум може осягнути світ, але для спасіння душі необхідне

божественне одкровення. Водночас містична традиція (Мейстер Екгарт) наголошувала на безпосередньому єднанні душі з Богом поза межами інтелекту.

Епоха Відродження (XIV–XVI ст.) приносить антропоцентризм та гуманізм. Людина стає «мірою всіх речей», а творчість – її вищим призначенням. Натурфілософи (Дж. Бруно, М. Кузанський) переосмислюють поняття нескінченності Всесвіту, готуючи ґрунт для наукової революції. Філософія цього періоду звільняється від церковного диктату, прославляючи свободу волі та гідність людини як земного творця.

3. Філософія Нового часу: раціоналізм, емпіризм та німецька класична традиція

Філософія Нового часу (XVII–XVIII ст.) зосередилася на проблемі методу пізнання, що було викликано бурхливим розвитком науки. Сформувалися два основні напрями: раціоналізм (Р. Декарт) та емпіризм (Ф. Бекон, Д. Локк). Декарт проголосив розум єдиним критерієм істини («Мислить, отже, існує»), тоді як Бекон стверджував, що знання походить виключно з чуттєвого досвіду та експерименту.

Німецька класична філософія (Кант, Фіхте, Шеллінг, Гегель) стала вершиною раціоналізму. Іммануїл Кант здійснив «коперніканський переворот», заявивши, що не розум пристосовується до об’єктів, а об’єкти пізнання формуються структурою нашого розуму. Він ввів етичний імператив – моральний закон всередині нас. Гегель розвинув ідею всеохопної діалектики, де світ постає як процес саморозвитку Абсолютного Духу.

Завершує цей етап Людвіг Фейєрбах, який критикує ідеалізм Гегеля і повертає філософію до матеріалізму та антропології. Його критика релігії та акцент на біологічній і соціальній природі людини суттєво вплинули на марксизм. Таким чином, класичний період завершився вірою в силу людського розуму та об'єктивний прогрес історії.

4. Основні напрями та парадигми сучасної філософії (XIX–XXI ст.)

Сучасна філософія виникає як реакція на «кризу раціоналізму». С. К’єркегор та Ф. Ніцше започаткували ірраціоналістичну лінію, акцентуючи увагу на волі, стражданні та унікальності індивідуального існування. Ніцше проголосив «смерть Бога» та закликав до переоцінки всіх цінностей, що відкрило шлях екзистенціалізму XX століття (Сартр, Камю), де головною темою стала свобода та відповідальність людини у безглуздому світі.

Інша лінія розвитку – аналітична філософія (Рассел, Вітгенштайн), яка зосередилася на логічному аналізі мови, вважаючи, що більшість філософських проблем виникають через мовну плутанину. Паралельно розвивалася феноменологія (Гуссерль) та герменевтика (Гайдеггер, Гадамер), що досліджували структури свідомості та механізми розуміння текстів і буття.

Постмодернізм (Дельоз, Фуко, Дерріда) другої половини XX століття проголосив «смерть суб’єкта» та критику будь-яких великих наративів. Сучасна думка характеризується плюралізмом, увагою до проблем екології, біоетики, штучного інтелекту та цифрової реальності. Вона перестає бути кабінетною наукою, стаючи інструментом критичного осмислення глобальних трансформацій людства.

Лекції №3: Проблема буття у філософії (Онтологія)

Мета: розкрити зміст категорії «буття» як центральної в системі філософського знання; проаналізувати його основні форми (матеріальне, ідеальне, соціальне, людське) та з’ясувати співвідношення між буттям і небуттям. Важливо підвести студентів до усвідомлення динамічної природи світу через категорії руху, простору та часу, а також показати, як онтологічні установки визначають наукову та життєву стратегію людини.

Завдання:

- **теоретичні:** вивчити еволюцію поняття «буття» в історії філософії; проаналізувати зміст категорії «субстанція»; розглянути основні форми буття та атрибути матерії (рух, простір, час).
- **практичні:** опанувати навички розрізнення моністичних, дуалістичних та плюралістичних моделей світу; навчитися застосовувати діалектичний підхід до аналізу мінливості буття.

- **виховні:** сприяти формуванню поваги до життя як вищої форми буття; розвивати відповідальне ставлення до навколишнього світу через розуміння єдності та взаємозв'язку всього сущого.

План лекції:

1. Категорія буття у філософії: генезис, зміст та основні форми.
2. Поняття матерії та субстанції. Атрибути матерії: рух, простір і час.
3. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки та розвиток.
4. Категорії небуття, ніщо та віртуальної реальності в сучасній онтології.

Список використаної літератури:

1. Гайдеггер М. Буття і час. К.: Видавництво Жупанського, 2024. 584 с.
2. Гільберт П. Пригоди суб'єкта: навколо онтології. К.: Дух і літера, 2011. 304 с.
3. Декарт Р. Міркування про метод. К.: Юніверс, 2000. 104 с.
4. Спіноза Б. Етика. Харків: Фоліо, 2005. 256 с.
5. Петрушенко В. Л. Онтологія та гносеологія. Львів: Магнолія-2006, 2017. 320 с.
6. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо (фрагменти).
7. Тейяр де Шарден П. Феномен людини. К.: Фенікс, 2011. 312 с.
8. Chalmers D. The Conscious Mind. Oxford University Press, 1996.
9. Dennett D. Consciousness Explained. Little, Brown and Co., 1991.
10. Lewis D. On the Plurality of Worlds. Blackwell, 1986.

Посилання на вебресурси:

- Metaphysics - Stanford Encyclopedia
- Філософська думка (журнал)

1. Категорія буття у філософії: генезис, зміст та основні форми

Буття – це найбільш загальна категорія, що фіксує сам факт існування світу, речей, свідомості та людини. Вперше проблему буття поставили античні філософи (Парменід, який стверджував, що «буття є, а небуття немає»). Згодом поняття еволюціонувало від розуміння буття як незмінної сутності до сприйняття його як динамічного процесу. Онтологія виділяє чотири основні форми буття: буття речей (природи), буття людини, буття духовного (ідеального) та буття соціального.

Буття речей включає першу природу (дику) та другу природу (створену людиною). Своєрідність буття людини полягає в єдності її тілесного існування та духовного світу. Духовне буття існує як індивідуальна свідомість та об'єктивований дух (мова, культура, право). Соціальне буття охоплює життя суспільства як цілісного організму. Важливо розуміти, що всі ці форми взаємопов'язані та утворюють єдину систему світобудови.

У сучасній філософії (особливо в екзистенціалізмі) категорія буття тісно пов'язана з людським існуванням. Мартін Гайдеггер ввів поняття *Dasein* (ось-буття), підкреслюючи, що тільки людина є тією істотою, яка здатна запитувати про смисл буття. Таким чином, онтологія сьогодні – це не просто опис світу «самого по собі», а дослідження того, як цей світ відкривається людині в її повсякденному та духовному досвіді.

2. Поняття матерії та субстанції. Атрибути матерії: рух, простір і час

Субстанція – це філософська категорія для позначення внутрішньої єдності різноманітних явищ, того, що існує саме по собі. Матерія є однією з головних субстанцій у науковій картині світу. Сучасне розуміння матерії визначає її як об'єктивну реальність, що дана людині у відчуттях і існує незалежно від них. Невід'ємними способами та формами існування матерії є рух, простір і час.

Рух у філософії розуміється не лише як механічне переміщення, а як будь-яка зміна чи взаємодія взагалі. Виділяють фізичну, хімічну, біологічну та соціальну форми руху, де вищі форми включають нижчі, але не зводяться до них. Простір відображає протяжність та взаємне розташування об'єктів, а час – тривалість та послідовність станів буття.

Сьогодні онтологія враховує досягнення фізики (теорію відносності), де простір і час розглядаються не як порожні «контейнери», а як єдиний просторово-часовий континуум, властивості якого залежать від маси та руху матерії. Це підтверджує філософську тезу про те,

що буття – це не статична декорація, а динамічна енергетична подія, де форма і зміст нерозривні.

3. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки та розвиток

Діалектика – це теорія і метод пізнання дійсності в її мінливості та суперечливості. Вона розглядає світ як цілісний організм, де все перебуває в універсальному зв'язку. Основними принципами діалектики є принцип розвитку та принцип загального взаємозв'язку. На відміну від метафізики, яка бачить світ статичним, діалектика стверджує, що розвиток – це не просто кругообіг, а якісне оновлення, перехід від простого до складного.

Діалектика базується на трьох фундаментальних законах: єдності та боротьби протилежностей (джерело розвитку), переходу кількісних змін у якісні (механізм розвитку) та заперечення заперечення (напрям розвитку). Ці закони допомагають зрозуміти, чому відбуваються кризи в суспільстві, як накопичуються наукові знання і чому прогрес часто має спіралеподібний характер.

Окрім законів, діалектика оперує парами категорій (причина і наслідок, зміст і форма, необхідність і випадковість). Вони дозволяють аналізувати будь-яке явище багатогранно. У сучасній науці ідеї діалектики доповнюються синергетикою – вченням про самоорганізацію складних систем, що робить онтологічну картину світу ще більш гнучкою та адекватною реальності.

4. Категорії небуття, ніщо та віртуальної реальності в сучасній онтології

Сучасна онтологія неможлива без осмислення «іншої сторони» існування – небуття та ніщо. Небуття – це стан відсутності певної форми буття або межа, за якою річ перестає бути собою. У людському вимірі небуття актуалізується через проблему смерті та страху, що спонукає людину до пошуку справжніх смислів. Філософія екзистенціалізму розглядає «ніщо» як ту порожнечу, з якої народжується свобода вибору.

Новим викликом для онтології стала віртуальна реальність. Це тип буття, створений технічними засобами, який має характеристики реального (інтерактивність, присутність), але не є матеріальним у класичному сенсі. Віртуальне буття розмиває межі між суб'єктивним та об'єктивним, змушуючи філософів переглядати традиційні критерії істинності та реальності.

Цифровізація життя породжує «онтологічний гібрид», де фізичне існування людини тісно переплетене з її цифровим слідом. Це ставить питання про статус цифрових об'єктів, штучного інтелекту та можливість існування свідомості поза біологічним субстратом. Таким чином, сучасна онтологія переходить від вивчення «природи» до вивчення складних техно-соціальних реальностей.

Лекції №4: Пізнання як філософська проблема

Мета: розкрити природу, структуру та механізми пізнавальної діяльності людини; продемонструвати пізнання не як пасивне віддзеркалення дійсності, а як активний, творчий процес конструювання смислів. Важливо проаналізувати суперечку між суб'єктом та об'єктом пізнання, з'ясувати критерії істини та розглянути роль інтуїції та віри в отриманні знань. Окремим завданням є підготовка студентів до розуміння того, як цифрова епоха та алгоритми змінюють наше сприйняття реальності.

Завдання заняття

- **теоретичні:** вивчити основні гносеологічні стратегії (оптимізм, скептицизм, агностицизм); розглянути рівні пізнання (чуттєве та раціональне); проаналізувати класичну та некласичні концепції істини.
- **практичні:** опанувати навички критичного оцінювання інформації; навчитися розрізняти знання, віру та думку; зрозуміти структуру наукового факту.
- **виховні:** сприяти формуванню інтелектуальної чесності; виховувати прагнення до об'єктивності та доказовості у власних судженнях.

План лекції:

1. Структура пізнавального процесу: суб'єкт, об'єкт та знання.
2. Чуттєвий та раціональний рівні пізнання. Роль інтуїції.
3. Проблема істини у філософії: класичне визначення та сучасні критерії.

4. Позанаукове пізнання та специфіка пізнання в інформаційному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Башляр Г. Новий науковий дух / trans. from french. Boston: Beacon Press, 1984. 190 p.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. К.: Юніверс, 2000. Т. 1. 464 с.
3. Лакатос І. Докази і спростування / ed. by J. Worrall. Cambridge: CUP, 1976. 174 p.
4. Поппер К. Логіка наукового дослідження. К.: Абрис, 1994. 450 с.
5. Рикер П. Конфлікт інтерпретацій: Нариси з герменевтики / ed. by D. Ihde. Evanston: NWU Press, 1974. 512 p.
6. Чайка В. Гносеологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2010. 250 с.
7. Фуко М. Слова і речі. Археологія гуманітарних наук. К.: Основи, 2003. 431 с.
8. Gettier E. Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*. 1963. Vol. 23.
9. James W. Pragmatism's Conception of Truth. 1907.
10. Quine W. V. O. Two Dogmas of Empiricism. 1951.

Посилання на вебресурси:

- Epistemology - IEP
- Електронний архів праць К. Поппера

1. Структура пізнавального процесу: суб'єкт, об'єкт та знання

Пізнання – це процес цілеспрямованого активного відображення дійсності у свідомості людини. Основними компонентами цього процесу є суб'єкт (той, хто пізнає) та об’єкт (те, на що спрямована пізнавальна діяльність). Якщо класична філософія вважала суб’єкта відстороненим спостерігачем, то сучасна гносеологія стверджує, що суб'єкт включений у контекст культури, мови та історії, що неминуче впливає на результат пізнання.

Об’єкт пізнання не тотожний об'єктивній реальності. Реальність існує сама по собі, а об'єктом вона стає лише тоді, коли потрапляє у сферу інтересу суб’єкта. Знання ж виступає як результат цієї взаємодії, зафіксований у знаковій формі (мова, формули, образи). Важливо розрізняти донаукове, життєве та наукове знання, оскільки кожне з них має свою специфіку та сферу застосування.

Гносеологічна установка суб’єкта визначає його підхід до світу. Гностичний оптимізм стверджує безмежність людського пізнання. Скептицизм закликає сумніватися в очевидних істинах, що є двигуном науки. Агностицизм (І. Кант) вказує на існування !речей у собі», сутність яких назавжди схована від нашого розуму, що обмежує претензії людини на володіння абсолютною істиною.

2. Чуттєвий та раціональний рівні пізнання. Роль інтуїції

Пізнання здійснюється через два основні ступені: чуттєвий (сенсуалізм) та раціональний (раціоналізм). Чуттєве пізнання базується на відчуттях, сприйняттях та уявленнях. Воно дає нам безпосередній контакт із зовнішніми властивостями речей. Однак органи чуття можуть помилятися (оптичні ілюзії), тому цей рівень є необхідним, але недостатнім для осягнення суті явищ.

Раціональне пізнання (мислення) оперує поняттями, судженнями та умовиводами. Воно дозволяє вийти за межі безпосереднього досвіду, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки та формулювати закони. Раціональне мислення є абстрактним та узагальненим. В історії філософії тривала суперечка між емпіриками (все зі знань – з досвіду) та раціоналістами (розум має вроджені структури), яку І. Кант намагався примирити, стверджуючи: «Думки без змісту – порожні, інтуїції без понять – сліпі».

Окреме місце посідає інтуїція – здатність до безпосереднього осягнення істини без усвідомлення логічного шляху до неї. Інтуїція не суперечить розуму, а виступає як специфічний стрибок думки на основі попереднього досвіду та напруженого пошуку. Вона відіграє ключову роль у наукових відкриттях та художній творчості, поєднуючи логіку та підсвідомість.

3. Проблема істини у філософії: класичне визначення та сучасні критерії

Класична концепція істини (Арістотель) визначає її як відповідність знань реальному стану справ (кореспондентська теорія). Якщо я кажу «йде дощ», і він справді йде – це істина.

Проте в науці та філософії все складніше, оскільки не всі об'єкти можна перевірити безпосередньо (наприклад, математичні абстракції або моральні категорії).

Тому виникли некласичні теорії істини: когерентна (істина – це несуперечливість знань усередині системи), прагматична (істиною є те, що корисно та працює на практиці) та конвенціональна (істина як результат згоди між науковцями). Важливо розрізняти істину абсолютну (повне, остаточне знання) та відносну (знання, що є вірним лише за певних умов і буде доповнюватися).

Головним критерієм істини тривалий час вважалася практика. Однак у сучасній науці критерії стають складнішими: логічна доказовість, верифікація (перевірка досвідом) та фальсифікація (можливість спростування, за К. Поппером). Істина – це не статичний трофей, а процес постійного наближення до реальності через виправлення помилок.

4. Позанаукове пізнання та специфіка пізнання в інформаційному суспільстві

Окрім науки, існують інші способи пізнання світу: мистецтво (художнє освоєння), релігія (одкровення), міфологія та буденний досвід. Кожен із них дає людині специфічний тип знання, який не може бути замінений наукою. Наприклад, наука скаже, як влаштоване око, але тільки мистецтво допоможе зрозуміти глибину погляду коханої людини.

В інформаційному суспільстві процес пізнання радикально змінюється. Ми стикаємося з феноменом «постістини», де емоції та особисті переконання стають важливішими за об'єктивні факти. Соціальні мережі та алгоритми створюють «інформаційні бульбашки», які підкріплюють наші упередження, замість того, щоб відкривати нове знання. Це ставить перед людиною завдання розвитку критичного мислення як засобу виживання.

Ще одним викликом є пізнання через штучний інтелект. Коли нейромережі знаходять закономірності в даних, які людина не може осягнути логічно, постає питання: чи є це знанням у традиційному сенсі? Сучасна гносеологія змушена переосмислювати роль людини як єдиного суб'єкта пізнання, враховуючи агентність великих даних та алгоритмічних систем.

Лекції №6: Соціальна філософія

Мета: розкрити сутність суспільства як специфічної форми життєдіяльності людей, дати студентам аналітичний інструментарій для розуміння структури соціуму, закономірностей його розвитку та взаємодії основних сфер (економічної, політичної, соціальної, духовної). Важливо проаналізувати різні моделі історичного прогресу, з’ясувати роль народних мас та особистості в історії, а також розглянути трансформацію соціальних інститутів під впливом глобалізації та цифрових технологій.

Завдання:

- **теоретичні:** вивчити основні підходи до розуміння суспільства (натуралістичний, ідеалістичний, матеріалістичний, системний); проаналізувати концепції суспільного договору; розібрати структуру громадянського суспільства.
- **практичні:** розвинути навички аналізу соціальних конфліктів та способів їх розв’язання; навчитися розрізняти формаційний та цивілізаційний підходи до історії.
- **виховні:** формувати свідому громадянську позицію; виховувати розуміння важливості демократичних цінностей, верховенства права та соціальної солідарності.

План лекції:

1. Суспільство як саморозвивальна система. Основні сфери життя суспільства.
2. Проблема рушійних сил та суб’єктів історичного процесу.
3. Соціальна структура та соціальна стратифікація. Громадянське суспільство і держава.
4. Моделі історичного розвитку: формаційний, цивілізаційний та лінійно-стадіальний підходи.

Список використаної літератури:

1. Бубер М. Я і Ти. К.: Дух і літера, 2012. 272 с.
2. Кассірер Е. Досвід про людину: Вступ до філософії людської культури. К.: Основи, 1995. 260 с.
3. Козловський В. П. Філософська антропологія: навч. посібник. К.: АртЕк, 2010. 430 с.
4. Плеснер Г. Ступені органічного і людина / пер. з нім. К.: Дух і літера, 2005.

5. Табачковський В. Г. Антропологічний код філософського мислення. К.: Наукова думка, 2002. 386 с.
6. Тейяр де Шарден П. Феномен людини. К.: Фенікс, 2011. 312 с.
7. Фройд З. Я та Воно. Харків: Фоліо, 2010. 608 с.
8. Шелер М. Становище людини в космосі. К.: Абрис, 2000.
9. Gehlen A. Man: His Nature and Place in the World. New York: Columbia University Press, 1988.
10. Scheler M. The Human Place in the Cosmos / trans. by M. Frings. Evanston: Northwestern University Press, 2009.

1. Суспільство як саморозвивальна система. Основні сфери життя суспільства

Суспільство у філософському розумінні – це не просто сукупність людей, а надскладна система зв'язків та відносин, що виникають у процесі спільної діяльності. Воно має властивість самоорганізації та відтворення. Для аналізу соціуму традиційно виділяють чотири сфери: економічну (виробництво та розподіл благ), політичну (управління та влада), соціальну (взаємодія груп, класів, націй) та духовну (культура, наука, релігія).

Кожна сфера є автономною, але вони перебувають у постійній взаємозалежності. Наприклад, стан економіки впливає на політичну стабільність, а духовні цінності можуть стимулювати або гальмувати економічний розвиток (як показав Макс Вебер у праці про протестантську етику). Сучасна соціальна філософія додає до цього переліку інфосферу та екосферу, підкреслюючи їхній критичний вплив на виживання людства.

Важливо розуміти, що суспільство є «відкритою» системою. Воно постійно обмінюється енергією та інформацією з навколишнім середовищем. Кризи в суспільстві часто є ознакою того, що стара система зв'язків вичерпала себе і потребує якісної трансформації. Таким чином, соціальна філософія вчить бачити за хаосом щоденних подій глибинні структурні процеси розвитку людської спільноти.

2. Проблема рушійних сил та суб'єктів історичного процесу

Хто творить історію? Це одне з ключових питань соціальної філософії. Протягом віків відповіді змінювалися: від волі богів у стародавні часи до діяльності «великих особистостей» (королів, полководців) у класичну епоху. Матеріалістичний підхід (К. Маркс) висунув на перший план народні маси та об'єктивні економічні умови, стверджуючи, що саме розвиток продуктивних сил визначає хід історії.

Сучасна думка намагається знайти баланс. Суб'єктами історії визнаються як великі соціальні групи (класи, нації), так і окремі особистості, еліти та громадські організації. Проте роль особистості зростає в моменти історичних «точок біфуркації» (критичних моментів вибору), коли від волі однієї людини може залежати вектор розвитку цілої країни. Водночас без підтримки мас жодна ідея не стає матеріальною силою.

Важливим фактором сьогодні стають мережеві структури. Завдяки інтернету суб'єктом історичного впливу може стати децентралізована група людей, об'єднана спільною ідеєю (наприклад, волонтерські рухи чи екологічні ініціативи). Це змінює класичне уявлення про ієрархічне управління історією, роблячи процес розвитку суспільства більш непередбачуваним та багатоваріантним.

3. Соціальна структура та соціальна стратифікація. Громадянське суспільство і держава

Соціальна структура – це скелет суспільства, що складається з різних груп та інститутів. Соціальна стратифікація описує вертикальне розшарування (ієрархію) за ознаками багатства, влади, освіти та престижу. У сучасному демократичному суспільстві ідеалом є «ромбоподібна» структура, де більшість становить середній клас, що забезпечує стабільність системи.

Ключовим для сучасної філософії є розрізнення держави та громадянського суспільства. Держава – це апарат відчуженої влади, покликаний підтримувати порядок. Громадянське суспільство « це сфера самодіяльності вільних громадян (профспілки, церква, медіа, клуби), яка існує незалежно від держави. Чим сильніше громадянське суспільство, тим менше шансів на встановлення тоталітаризму.

Конфлікт між інтересами держави та свободою особистості є вічним двигуном соціального прогресу. Сучасна філософія наголошує на необхідності «діалогічної» моделі, де держава виступає лише сервісом для виконання спільних завдань, а не сакральним органом домінування. Розвиток соціальних мереж створює нові форми громадянського контролю, але водночас породжує ризики цифрового нагляду та маніпуляцій.

4. Моделі історичного розвитку: формаційний, цивілізаційний та лінійно-стадіальний підходи

Для пояснення логіки історії філософи використовують різні моделі. Формаційний підхід (К. Маркс) розглядає історію як послідовну зміну суспільно-економічних формацій (первісна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична). Акцент тут робиться на економіці та класовій боротьбі. Ця модель добре пояснює матеріальний прогрес, але часто ігнорує культурні особливості народів.

Цивілізаційний підхід (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі) розглядає історію як сукупність унікальних культурних організмів (цивілізацій), що мають свій цикл: народження, розквіт, занепад і смерть. Тут головним є "дух культури", релігія та традиції. Це дозволяє зрозуміти, чому західні цінності не завжди приживаються в інших регіонах світу, і підкреслює багатоманітність людського досвіду.

Сучасний лінійно-стадіальний підхід (В. Ростоу, Д. Белл, Е. Тоффлер) ділить історію за типом технологічного розвитку: аграрне, індустріальне та постіндустріальне (інформаційне) суспільство. Сьогодні ми живемо в умовах "зіткнення" цих парадигм, де глобалізація намагається уніфікувати світ (лінійний шлях), а цивілізаційні ідентичності чинять опір. Розуміння цих моделей допомагає адекватно оцінювати місце України в сучасному геополітичному просторі.

Лекції №7: Філософія науки

Мета: розкрити сутність науки як соціокультурного феномену та особливого типу інтелектуальної діяльності, проаналізувати критерії науковості, структуру наукового знання та механізми наукових революцій. Необхідно продемонструвати студентам, що наука не є набором застиглих істин, а є динамічним процесом, який має свою етику та соціальну відповідальність. Особлива увага приділяється трансформації класичної науки у некласичну та постнекласичну парадигми.

Завдання:

- **теоретичні:** з’ясувати специфіку наукового пізнання порівняно з буденним та релігійним; вивчити концепції розвитку науки (К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос); проаналізувати рівні наукового дослідження (емпіричний та теоретичний).
- **практичні:** опанувати методи наукового пізнання (індукція, дедукція, моделювання, ідеалізація); навчитися розрізняти науку та псевдонауку (проблема демаркації).
- **виховні:** формувати повагу до наукового пошуку та раціонального мислення; виховувати усвідомлення етичних меж наукового експерименту.

План лекції:

1. Наука як об’єкт філософського аналізу. Критерії науковості та проблема демаркації.
2. Структура наукового знання: рівні, форми та методи.
3. Динаміка науки: концепції парадигм, наукових революцій та дослідницьких програм.
4. Соціокультурна роль науки та етика наукового співтовариства.

Список використаної літератури:

1. Бекон Ф. Новий Органон / пер. з лат. Київ: Либідь, 1994.
2. Декарт Р. Міркування про метод / пер. з фр. В. Андрушка. Київ: Юніверс, 2000. 104 с.
3. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. з англ. О. Васильєва. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
4. Лук'янець В. С., Кравченко О. М. Філософія науки: Навч. посібник. Київ: ПАРАПАН, 2003. 352 с.
5. Поппер К. Логіка наукового дослідження / пер. з англ. Київ: Абрис, 1994. 450 с.
6. Петрушенко В. Л. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів: Магнолія-2006, 2020.

7. Башляр Г. Новий науковий дух. Boston: Beacon Press, 1984. 190 p.
8. Lakatos I. Proofs and Refutations: The Logic of Mathematical Discovery. Cambridge University Press, 1976.
9. Kuhn T. S. The Structure of Scientific Revolutions. University of Chicago Press, 2012.
10. Popper K. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. Routledge, 2002.

Посилання на вебресурси:

- The Scientific Method - Stanford Encyclopedia of Philosophy
- Електронна бібліотека філософських текстів Інституту філософії НАНУ

1. Наука як об’єкт філософського аналізу. Критерії науковості та проблема демаркації

Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення та систематизацію об'єктивних знань про дійсність. Проблема демаркації (розмежування) полягає у пошуку критеріїв, що відділяють науку від метафізики, релігії та псевдонауки. Основними критеріями науковості є: об’єктивність (незалежність від суб’єкта), системність, доказовість, критичність та фальсифікованість (можливість бути спростованим досвідом, за Карлом Поппером).

На відміну від буденного пізнання, наука використовує спеціальну мову (термінологію) та інструментарій. Вона не просто описує факти, а шукає закони – стійкі причинно-наслідкові зв'язки. Важливо розуміти, що наука є соціокультурним феноменом: вона виникає на певному етапі розвитку суспільства і залежить від панівних у культурі інтелектуальних установок.

Псевдонаука часто імітує зовнішні ознаки науки, але ігнорує вимогу критичної перевірки та відтворюваності результатів. Філософський аналіз допомагає виявити ці підміни, наголошуючи на тому, що наукове знання завжди є відкритим для сумніву та подальшого вдосконалення. Саме ця відкритість до помилок робить науку найбільш ефективним інструментом осягнення реальності.

2. Структура наукового знання: рівні, форми та методи

Наукове пізнання має два основні рівні: емпіричний та теоретичний. На емпіричному рівні відбувається накопичення фактів за допомогою спостереження та експерименту. Тут формуються наукові факти – дані, що пройшли критичну перевірку. Експеримент відрізняється від спостереження тим, що вчений активно втручається в об’єкт, створюючи контрольовані умови.

Теоретичний рівень спрямований на пояснення фактів та створення моделей реальності. Основними формами знання тут є проблема, гіпотеза (наукове припущення) та теорія (вища форма організації знання). Теорія дозволяє не лише пояснювати існуючі явища, а й прогнозувати появу нових. Методи теоретичного рівня включають аналіз, синтез, ідеалізацію (створення абстрактних об'єктів, як «ідеальний газ») та математичне моделювання.

Взаємозв’язок рівнів є діалектичним: теорія спрямовує емпіричний пошук («без теорії факт сліпий»), а нові емпіричні дані можуть призвести до кризи та перегляду застарілої теорії. Сучасна наука все більше переходить до комп'ютерного моделювання, що створює специфічний «третій рівень» пізнання, де віртуальний експеримент замінює натурний у складних системах.

3. Динаміка науки: концепції парадигм, наукових революцій та дослідницьких програм

Розвиток науки не є лінійним накопиченням знань. Томас Кун у праці «Структура наукових революцій» ввів поняття **парадигми** – сукупності визнаних наукових досягнень, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель розв’язання проблем. Період «нормальної науки» закінчується, коли накопичується забагато аномалій, які парадигма не може пояснити.

Наукова революція – це зміна парадигм, яка радикально змінює бачення світу (наприклад, перехід від фізики І. Ньютона до теорії відносності А. Ейнштейна). Імре Лакатос запропонував м’якшу модель «науково-дослідницьких програм», де ядро теорії залишається

стабільним, а змінюється лише «захисний пояс» гіпотез. Це пояснює, чому вчені не відмовляються від теорій миттєво після першої ж невдачі.

Сучасна епоха характеризується переходом до **постнекласичної науки**, де об'єктом дослідження стають унікальні системи, що саморозвиваються (людина, біосфера, суспільство). Тут у пізнання включаються ціннісні чинники: вчений не просто спостерігач, він несе відповідальність за наслідки своїх відкриттів. Це робить динаміку науки не лише інтелектуальним, а й етичним процесом.

4. Соціокультурна роль науки та етика наукового співтовариства

Наука сьогодні – це потужний соціальний інститут, інтегрований у виробництво та політику. Проте це породжує проблему автономії науки. Роберт Мертон сформулював етос науки (CUDOS), що включає: комунізм (знання спільне), універсалізм (об'єктивність незалежно від раси чи поглядів), безкорисливість та організований скептицизм. Порушення цих норм веде до деградації науки.

Соціальна відповідальність вченого стала гострою проблемою після створення ядерної зброї та успіхів генної інженерії. Філософія науки ставить питання: чи все, що ми *можемо* винайти, ми *маємо* втілювати? Виникає необхідність етичної експертизи наукових проектів, особливо у сферах штучного інтелекту та біотехнологій.

Крім того, наука має великий культурний вплив, формуючи раціональний стиль мислення в суспільстві. Вона протидіє маніпуляціям та забобонам. Однак існує і ризик «сцієнтизму» – сліпої віри в те, що наука може вирішити абсолютно всі людські проблеми. Філософія допомагає збалансувати науковий раціоналізм із гуманітарними цінностями, нагадуючи, що наука –це засіб, а метою завжди залишається людина.

Лекції №8: Філософія техніки та глобальні виклики сучасності

Мета: проаналізувати техніку як специфічний спосіб людського буття та розкрити природу глобальних проблем сучасності. Мета полягає у формуванні критичного ставлення до технологічного прогресу, розумінні амбівалентності техніки (як засобу звільнення та інструменту поневолення) та усвідомленні ролі філософської рефлексії у вирішенні екологічних, антропологічних та соціальних криз. Важливо підвести студентів до розуміння концепції сталого розвитку та особистої відповідальності за майбутнє цивілізації.

Завдання:

- **теоретичні:** вивчити основні етапи філософського осмислення техніки (Е. Капп, М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет); проаналізувати зміст понять «техносфера» та «ноосфера»; класифікувати глобальні проблеми сучасності.
- **практичні:** розвинути навички прогнозування наслідків впровадження новітніх технологій (ШІ, біотехнології); навчитися аналізувати стратегії подолання глобальних ризиків.
- **виховні:** сприяти вихованню екологічної свідомості; формувати гуманістичну позицію в умовах тотальної цифровізації та загрози дегуманізації суспільства.

План лекції:

1. Природа техніки: від знаряддя праці до "технічного світу".
2. Технологічний детермінізм та проблема відчуження людини в технічному суспільстві.
3. Глобальні проблеми сучасності: генезис, класифікація та шляхи розв'язання.
4. Філософія майбутнього: трансальянси людини і машини, етика відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К.: Лібра, 2001. 400 с.
2. Мамфорд Л. Міф про машину. Техніка і розвиток людини / пер. з англ. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mumford_Lewis/Mif_pro_mashynu_frahment.pdf?
3. Маркузе Г. Одновимірна людина / пер. з англ. К.: Юніверс, 1998.
4. Ортега-і-Гассет Х. Роздуми про техніку // Вибрані твори. К.: Основи, 1994.
5. Тоффлер Е. Шок майбутнього / пер. з англ. К.: Всесвіт, 2002. 496 с.

6. Heidegger M. The Question Concerning Technology / trans. by W. Lovitt. New York: Harper & Row, 1977. 182 p.
7. Mumford L. The Myth of the Machine: Technics and Human Development. New York, 1967.
8. Ellul J. The Technological Society. New York: Vintage Books, 1964.
9. Kapp E. Elements of a Philosophy of Technology / ed. by J.W. Haefner. University of Minnesota Press, 1978.

Посилання на вебресурси:

- Society for Philosophy and Technology
- Philosophy of Technology - SEP

1. Природа техніки: від знаряддя праці до «технічного світу»

Техніка у філософії розглядається не просто як сукупність механізмів, а як спосіб розкриття потаємності світу. Ернст Капп у XIX ст. запропонував теорію «органопроекції», згідно з якою техніка є продовженням людських органів (молоток – кулак, лінза – око). Проте у XX столітті філософи (зокрема Мартін Гайдеггер) зауважили, що техніка перестала бути просто посередником і стала самостійною силою – «Гештеллом» (поставом), який змушує людину сприймати світ лише як ресурс.

Сучасна техніка створює особливу реальність – техносферу, яка починає жити за власними законами. Ми більше не використовуємо техніку; ми живемо всередині неї. Вона визначає наш ритм життя, спосіб спілкування та навіть структуру мислення. Філософія техніки ставить питання: чи залишається техніка засобом для досягнення людських цілей, чи вона сама починає диктувати цілі людині?

Сьогодні ми спостерігаємо перехід від механічної техніки до інтелектуальних систем. Якщо раніше техніка замінювала м'язову силу, то тепер вона замінює когнітивні функції. Це створює ситуацію, де людина ризикує втратити контроль над створеним нею інструментарієм, що вимагає нового рівня філософської рефлексії над межами технологічного втручання в буття.

2. Технологічний детермінізм та проблема відчуження людини в технічному суспільстві

Технологічний детермінізм – це концепція, згідно з якою розвиток техніки є головним рушієм соціальних змін, що не залежить від волі людей. Згідно з цим підходом, винахід інтернету чи штучного інтелекту неминуче змінює політику, мораль та сім'ю. Це породжує відчуття безпорадності індивіда перед обличчям прогресу. Людина стає «функцією» у великій системі, що веде до глибокого відчуження.

Відчуження проявляється у втраті людиною своєї цілісності: ми користуємося речами, принцип роботи яких не розуміємо, і стаємо залежними від сервісів, які збирають наші дані. Гюнтер Андерс називав це «прометеївським соромом» – почуттям меншовартості людини порівняно з ідеально функціонуючими машинами. У технізованому суспільстві людина часто відчуває себе лише «додатком2 до комп'ютера чи смартфону.

Подолання відчуження можливе лише через розвиток гуманітарного контролю над технологіями. Філософія наголошує на важливості «олюднення» техніки, перетворення її з інструменту домінування на інструмент співтворчості. Це вимагає від кожного члена суспільства не лише технічної грамотності, а й етичної зрілості, здатності сказати «ні» технологіям, що руйнують людську гідність.

3. Глобальні проблеми сучасності: генезис, класифікація та шляхи розв'язання

Глобальні проблеми – це виклики, які стосуються всього людства і вимагають спільних зусиль для їх вирішення. Вони виникли у другій половині XX століття внаслідок колосального зростання технічної потужності людини при збереженні архаїчних політичних та егоїстичних структур. Традиційно їх поділяють на три групи: інтерсоціальні (війна і мир), «людина – суспільство» (демографія, хвороби) та «людина – природа» (екологія, ресурси).

Екологічна криза є найбільш гострою, оскільки вона ставить під питання фізичне виживання виду. Філософія пропонує перехід від антропоцентризму (людина – господар природи) до біоцентризму чи екоцентризму, де людина усвідомлює себе лише частиною

біосфери. Доповідачами Римського клубу було обґрунтовано концепцію «меж зростання», яка закликає до розумного обмеження споживання.

Вирішення глобальних проблем неможливе лише технічними методами (наприклад, новими фільтрами на заводах). Це вимагає «революції свідомості» – зміни ціннісних орієнтирів людства від ідеї нескінченного накопичення до ідеї сталого розвитку та глобальної солідарності. Філософія тут виступає як інтелектуальний фундамент для розробки нової планетарної етики.

4. Філософія майбутнього: трансальянси людини і машини, етика відповідальності

Ми вступаємо в епоху, яку називають «постлюдською». Розвиток біотехнологій та ШІ дозволяє змінювати саму біологічну природу людини. Трансгуманізм пропонує використовувати ці технології для подолання старіння, хвороб та навіть смерті. Однак це ставить фундаментальне питання: якщо ми змінимо свій мозок і тіло, чи залишимося ми людьми в етичному та духовному сенсі?

Ганс Йонас запропонував «принцип відповідальності»: ми повинні діяти так, щоб наслідки наших дій не були руйнівними для майбутніх поколінь. Це означає, що ми несемо відповідальність не лише перед сучасниками, а й перед тими, хто ще не народився. В епоху ШІ ця відповідальність стає алгоритмічною: як навчити машини людських цінностей, якщо ми самі часто не можемо дійти згоди щодо них?

Майбутнє філософії – це діалог між біологічним та цифровим інтелектом. Філософія техніки має стати «етичним запобіжником», який не дозволить прогресу перетворитися на самоціль. Головним завданням залишається збереження «людського в людині» – здатності до любові, страждання, творчості та вільного вибору в світі, де все можна прорахувати та автоматизувати.